

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

25|1·2020

LJUBLJANA 2020

Acta historiae artis Slovenica, 25/1, 2020

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition) ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta /

ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief

Tina Košak

Uredniški odbor / Editorial board

Renata Komić Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien),

Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing

Maria Bentz, Amy Anne Kennedy, Alenka Klemenc, Tjaša Plut, Blaž Resman

Prevodi / Translations

Nika Vaupotič, Polona Vidmar

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

E-pošta / E-mail: ahas@zrc-sazu.si

Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €

Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2020, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC, Ljubljana

Tisk / Printed by Tiskarna PRESENT d.o.o., Ljubljana

Naklada / Print run: 400

VSEBINA CONTENTS

DISSERTATIONES

Tadeusz J. Żuchowski

Technische Probleme und Zufälle als Väter des Erfolgs. Die Fundierung und der Bau der Jesuitenkirche in Posen7

Tehnični problemi in naključja kot botri uspeha. Ustanovitev in gradnja jezuitske cerkve v Poznanju26

Ana Lavrič

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina27

Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola. Their Artistic and Spiritual Heritage61

Boris Golec

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku. Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759 kot vir za slovensko umetnostno zgodovino63

The Earliest References of Artists in the Slovenian Language. The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History79

Lilijana Žnidaršič Golec

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška81

The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes101

Tina Košak

Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah103

Johann Ernst II Count Herberstein and the Commissions for the Parish Church of St Leonard in Slovenske gorice123

Boštjan Roškar

Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic125

Fassungen und Vergoldungen der Altäre und Kanzeln von Josef Holzinger147

Simona Kostanjšek Brglez <i>Kipar, pozlatar in restavrador Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja</i>	149
<i>Sculptor, Gilder and Restorer Ivan Sojč. His Life and Work since the Start of his Independent Career</i>	179
Damjan Prelovšek <i>Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu</i>	181
<i>The Church of St Athony of Padua in Belgrade by Jože Plečnik</i>	212
Katarina Mohar <i>Nacistično plenjenje umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in primer oltarjev iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah</i>	213
<i>The Nazi Plunder of Artistic Heritage in Gorenjska during the Second World War and the Case of Altars from the Church of St Lucy in Dražgoše</i>	230
Marcela Rusinko <i>In the 'Public Interest'? Dispossessing Art Collections in Communist Czechoslovakia between 1948 and 1965</i>	233
<i>V »javnem interesu«? Razlastitve umetniških zbirk v komunistični Češkoslovaški med letoma 1948 in 1965</i>	251
Agnieszka Zabłocka-Kos <i>Bemerkungen zur Barockforschung im Kontext der Entwicklung der Kunstgeschichte im sozialistischen Polen</i>	253
<i>Opažanja o raziskavah baroka v kontekstu umetnostne zgodovine v socialistični Poljski</i>	271
APPARATUS	
Izvečki in ključne besede / Abstracts and keywords	275
Sodelavci / Contributors	283
Viri ilustracij / Photographic credits	285

DISSERTATIONES

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku

Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759
kot vir za slovensko umetnostno zgodovino

Boris Golec

Sodobno slovensko izrazje za likovno ustvarjanje in njegove nosilce – slikarje, kiparje, pozlatarje in druge – je v največji meri nastalo šele v 19. stoletju, v procesu oblikovanja t. i. novoslovenščine. Sestavni del slednjega je predstavljalo sistematično čiščenje izposojenk, zlasti nemških, ki so dotlej še posebej dominirale v obrtnem besedišču in jih je bilo treba nadomestiti bodisi z novimi domačimi skovankami bodisi s prevzemanjem iz drugih slovanskih jezikov. Celotni izraz *slika* in vse njegove izpeljanke (slikati, slikar, slikanje, slikarstvo) si je slovenščina v 19. stoletju izposodila iz hrvaščine¹ in ga še pred dvema stoletjema ne bi razumel skoraj nihče. Nasprotno je izraz *kip*, sicer kot kajkavska beseda, dokumentiran že pri Dalmatinu (1584), po njem pa jo je v obe svoji slovarski deli prevzel Hieronim Megiser (1592, 1603).² Še globoko v 19. stoletju je večina Slovencev uporabljala izraze, kot so *malar*, *malanje*, *malati*, *malarija*, ki jih pogovorni jezik pozna še danes, medtem ko so nekateri drugi izrazi iz tega časa, npr. *pild*, *pilt* ali *piltavar* za kip in kiparja, že domala potonili v pozabo.³ Večstoletno kontinuirano rabo lahko zasledimo le pri besedi *podoba*, ki je dokumentirana od Trubarja dalje (1555).⁴

Neobstoje domačih izrazov se nazorno odraža v priimkih. Ker do 19. stoletja za mnoge poklice ni bilo izvirnih slovenskih besed, na Slovenskem danes ne obstajajo priimki Čevljar, Mizar ali Krojač, veliko pa je Šuštarjev, Tišlarjev in Žnidarjev ter iz njih izpeljanih priimkovnih različic.⁵ Za neprimerno redkejša poklica slikarja in kiparja najdemo temu ustrezno regionalno omejeni rodbinski imeni Maler (Prlekija) in Piltaver/Piltavar (Posavje).⁶

Ne preseneča, da srečamo prvi znani omembi slikarskega in kiparskega poklica že pri Trubarju, zanimivo pa je, da ju tedaj zasledimo v družbi več sorodnih poklicev, kot da bi začetnik slovenskega knjižnega jezika hotel navesti vse obstoječe izraze za različne vrste »podobarjev«. V

¹ Marko SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997, str. 580.

² Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (ISJ) ZRC SAZU, Sekcija za zgodovino slovenskega jezika (SZSJ), *Slovensko besedišče 16. stoletja*, K–36, kip. Prim. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana 2011, str. 180.

³ Še Wolfov nemško-slovenski slovar iz leta 1860 pozna za izraz *Bildhauer* samo slovenske ustreznice podobar, rezbar, statuar in kiporez, izraz *kipar* pa je označen kot srbski, prav tako kiparstvo (Anton Alois WOLF, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 1, Laibach 1860, str. 256). Za geslo *Mahler* navaja slovar slovensko ustreznico *malar*, za *Ma(h)lerei* pa *malaria* in *malarstvo*; gl. WOLF 1860 (op. 3), 2, str. 989.

⁴ *Besedje* 2011 (op. 2), str. 353.

⁵ *Začasni slovar slovenskih priimkov* (ur. France Bezlaj), Ljubljana 1974, str. 627, 639, 720.

⁶ *Začasni slovar* 1974 (op. 5), str. 353, 450.

Katehismusu z dvejma izlagama (1575) lahko namreč preberemo, da »so na čast en pild nim glih skuzi te kunštne malarje, goldšmide [zlatarje] ali srebrarje inu pilde šnicarje [kiparje] lipe pustili sturiti.«⁷ Nekaj strani naprej naletimo tudi na prvo omembo konkretne osebe – slikarja. Gre za t. i. krovaškega malarja, ki je v Trubarjevih otroških letih deloval na Dolenjskem in Notranjskem. Trubarjev oče je kot ključar cerkve sv. Jerneja na Rašici »pustil to cerkov vso enimu krovaškemu malarju (*enimu Crovashkimu Malariu*) malati«. Temu slikarju (*timu Malariu*) je za poslikavo plačal dvesto ogrskih zlatnikov, toda leta 1528 so Turki cerkev požgali »inu tu malane je vse proč palu.«⁸ Krovaški malar, dejansko slikar Tomaž iz Senja,⁹ ki ga Trubar ni omenil z imenom, ker ga najverjetneje niti ni poznal, je tako prvi na Slovenskem delujoči slikar, o katerem obstaja pisno pričevanje v slovenščini. Vsi drugi malarji, ki se pojavljajo v slovenski protestantski književnosti 16. stoletja, so za razliko od njega zgolj brezimne osebe, največkrat svetopisemske.¹⁰ V izrazoslovju je Trubarju sledil tudi Hieronimus Megiser, ki je v obeh svojih večjezičnih slovarjih (1592 in 1603) podal slovenski izraz za slikarstvo: *malarska kunšt* oziroma *kunst* (*malarška kunšht*, *malarška kunsth*).¹¹

Kolikor je znano, srečujemo slovenske izraze s področja slikarstva in kiparstva še celo 17. stoletje brez povezave s konkretnimi osebami. Kastelec-Vorenčev latinsko-slovenski rokopisni slovar s konca 17. stoletja denimo pri geslu *sculptor* navaja razlago »en piltavar inu kateri iz lésa lipú rejže«,¹² za geslo *pictor* ima slovensko ustreznico *malar*, geslo *graphice* pa razlaga kot »malarija, malarska kunšt«. ¹³ Janez Svetokriški v svojih tiskanih pridigah na prelomu iz 17. v 18. stoletje nekajkrat tako v ednini kot množini omenja *malarja* oziroma *malerja*.¹⁴ Precej pogosto najdemo pri njem *podobo*¹⁵ in *pild*, tudi *pildek* za kipec oziroma figurico,¹⁶ izraza za poklic kiparja pa ne.

V znanih zgodovinskih virih zelo dolgo ne srečamo nobenega slikarja, kiparja ali podobarja, čigar ime in poklic bi bila dokumentirana v slovenskem jeziku, zato ima tem večji pomen oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz srede 18. stoletja (1737–1759),¹⁷ v kateri je takih primerov 20 oziroma 32, če upoštevamo še sorodne poklice, kot so slikar kart, pozlatar in stavbenik.¹⁸ K sorodnim poklicem bi bilo sicer mogoče prišteti še zlatarje in kamnoseke, a jih bomo za zdaj pustili ob strani.

⁷ Primosh TRUBER, *Catehismus sdveima islagama, ena pridiga od starosti te praue inu kriue vere, kershzhouane, mashouane, zheshzhena tih suetnikou, od cerkounih inu domaznih boshyh slushbi, is S. Pisma, starih Cronik inu Vuzhenikou vkupe sbrane /.../*, Tübingen 1575, str. 260.

⁸ TRUBER 1575 (op. 7), str. 267.

⁹ Emilijan CEVC, Tomaž iz Senja, *Slovenski biografski leksikon*, 4/12 (ur. Alfonz Gspan), Ljubljana 1980, str. 103.

¹⁰ ISJ ZRC SAZU, SZSJ, Slovensko besedišče 16. stoletja, M–1, malar. – Za fonetični prepis gl. *Besedje* 2011 (op. 2), str. 200, 221.

¹¹ ISJ ZRC SAZU, SZSJ, Slovensko besedišče 16. stoletja, M–1, malarski. – Za pravilnost fonetičnega prepisa gl. *Besedje* 2011 (op. 2), str. 200, 221.

¹² Jože STABEJ, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana 1997, str. 281.

¹³ STABEJ 1997 (op. 12), str. 175.

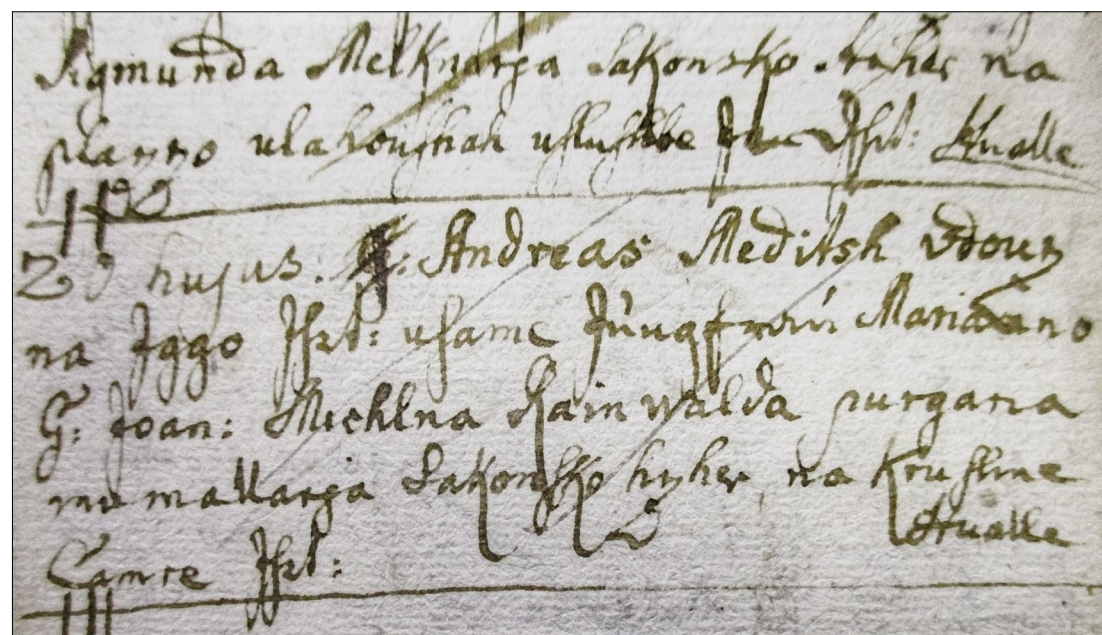
¹⁴ Marko SNOJ, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega. Prva knjiga: A–O*, Ljubljana 2006, str. 500.

¹⁵ Marko SNOJ, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega. Druga knjiga: P–Ž*, Ljubljana 2006, str. 59.

¹⁶ SNOJ 2006 (op. 15), str. 40.

¹⁷ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnijski arhiv (ŽA) Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

¹⁸ Stavbenik Janez Jurij Schmidt nastopa šestkrat, trikrat kot oče neveste (1754 in 1755) in trikrat kot stanodajalec ženina oziroma neveste (1745 in 1750). V skupnem oklicu pa so se znašli slikar in slikarski pomočnik (1743), dva graška slikarja kart (1745), dva stavbenika (1748) ter pozlatarski pomočnik in pozlatarjeva vdova (1755).

1. Oklic Marjane, hčere ljubljanskega slikarja Janeza Mihaela Reinwalda v oklicni knjigi stolne župnije 20. septembra 1737, Nadškofijski arhiv Ljubljana

Oklicna knjiga šenklaške župnije strokovni javnosti ni povsem neznana,¹⁹ vendar so jo stroke doslej malo uporabljale. Tudi na pojavljanje poklicev, kot so slikar, kipar in pozlatar, je že bilo opozorjeno, a le izjemoma v povezavi z imenom osebe.²⁰

Naknadno paginirani foliant, ki je pod naslovom Oklicna knjiga 1737–1759 shranjen v Nadškofijskem arhivu Ljubljana v fondu Župnijski arhiv Ljubljana – Sv. Nikolaj,²¹ vsebuje na 187 popisanih listih več kot 2000 slovenskih oklicev. Knjiga se brez posebnega uvoda ali pojasnil začneja z 20. avgustom 1737 in se zaradi pomanjkanja prostora konča na zadnji strani z 21. februarjem 1759. Takšna zasnovanost priča, da je ohranjena oklicna knjiga skoraj gotovo samo vezni člen v verigi tovrstnih knjig stolne župnije, zaradi neohranjenosti pa ni mogoče potrditi domneve o uporabi slovenščine v oklicnih registrih pred tem in pozneje. Slovensko pisane mlajše knjige oklicev od leta 1810 dalje bi vsekakor govorile v prid kontinuiranemu vodenju oklicnih knjig v slovenščini in obstoju vsaj še kakšne pred letom 1737 (sl. 1).²²

Kljub ponavljajočim se obrazcem in temu ustrezni vsebinski skromnosti je pomen obravnavanega folianta večstranski. Gre za enega najdaljših slovenskih rokopisov do razsvetljenske dobe

¹⁹ Boris GOLEC, Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški matični in ljubljanski oklicni knjigi, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 22/1–2, 1999, str. 136–158.

²⁰ GOLEC 1999 (op. 19), str. 149–150. – V umetnostnozgodovinski stroki je na knjigo najbrž prvi opozoril Stane Mikuz, ki je objavil tudi tri oklice, povezane s Francem Jelovškom in njegovim sinom Andrejem Krištofom (Stane MIKUŽ, Ilovšek Franc baročni slikar 1700–1764, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 16, 1939/40, str. 30, 44). – O omembi višnjegorskega slikarja Petra Straspurgerja gl. Boris GOLEC, Višnjegorski slikarji 17. in 18. stoletja, njihovo socialno in naročniško okolje. Francišek Karel (Francesco) Faenzi, Franc Faenzi, Janez Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karel Ludvik Gentilli, Peter Straspurger, Franc Anton Nirenberger, Franc Ksaver Nirenberger, Anton Nirenberger, *Acta historiae artis Slovenica*, 24/1, 2019, str. 66–67.

²¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

²² NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30.

in za najobsežnejši primer poluradnega poslovanja sploh. Poleg te posebnosti je treba izpostaviti pomen knjige kot dokumenta časa: zapisa govornice, široki javnosti namenjene besede, ki jo je bilo moč slišati s prižnice ljubljanske stolne cerkve. V dokumentiranem jeziku stolnične duhovščine se ob jezikovnih posebnostih in zanimivostih odraža bogastvo tedanje slovenske toponimike in antroponimike, pa tudi socialna strukturiranost, izražena v vseh obstoječih odtenkih naslavljanj in poimenovanj. Pomen ljubljanske oklicne knjige je toliko večji, ker obravnava mestno okolje s številnimi stanovskimi in poklicnimi oznakami, ki jih je podeželje poznalo v precej manjši meri. Zapisovalci oklicev, praviloma stolni vikarji in le redko župnik (D. P. = *dominus parochus*), ki si je pridržal oklice in poroke imenitnih parov, so redno tudi podpisani.

Glede na namembnost oklicev – razumljivost najširšemu krogu poslušalcev, ki so jim bili oklici posredovani v vednost, premislek in naznanitev morebitnih zadržkov – so ohranjeni zapisi dokaj zvesta podoba govornega jezika, v določeni meri pogojenega z duhovnikovim osebnim idiomom. Slovenščina obravnavane oklicne knjige je močno prepletena z nemškimi izrazi ali bolje rečeno z besedjem kranjske nemščine, adaptiranim v ljubljanskem slovenskem mestnem govoru. Redko namreč naletimo na nemško sklanjanje besed in besednih zvez, ki se od ostalega sobesedila praviloma razlikujejo tudi po uporabi nemške kurzivne gotice namesto latinice. Še največkrat je tako v primerih specifičnih poklicnih oznak, za katere v tistem času še ni bilo slovenskih ustreznih. Vplivi nemščine kot živega jezika so neprimerno večji od latinskih elementov, ki so zelo maloštevilni in jih prepoznamo skorajda le v besedju. Dosledno latinska so samo imena mesecev in zapisovanje datumov, pri uglednejših osebah tudi (sestavljena) osebna imena, mestoma še okrajšavi *D.* za *dominus* in *P. P.* za *patres*, medtem ko je le izjemoma kakšna vdova označena kot *vidua*. Razlika med živo rabo in umetnim latinskim zapisom je zgovorno nakazana s podčrtovanjem zanemarljivega števila latinskih pokrajinskih, krajevnih in poklicnih imen (npr. *Bavarus*, *Carinthie*, *sartor*).

V vsebinskem pogledu ima knjiga nesporno največjo težo kot dokument socialne strukture, podane v živem ljudskem jeziku kranjskega glavnega mesta. Posameznikov družbeni položaj ni izražen samo s poklicno dejavnostjo in morebitnim statusnim naslovom, temveč tudi z bivališčem in osebnim imenom, zapisanim v obliki, kakršna je bila zanj običajna ali v vsakdanji rabi vsaj najpogostejša. Skupek vseh navedb nam osebo približa neprimerno bolj plastično kot formalistični, vsebinsko skromni zapisi v latinskih župnijskih matičnih knjigah ali na nemških uradnih seznamih mestnih poklicev.

Bralčevo pozornost najprej pritegnejo načini naslavljanja, ki so navzven prepoznavno znamenje socialnega razlikovanja, pogosto navedeno na prvem mestu pred imenom in drugimi osebnimi podatki (*gospud*, *žlahtni gospud*, *gospodična*). Pri skoraj vsaki oklicani osebi je poleg imena, stanu, morebitnega statusnega naziva in bivališča zabeležena tudi njena poklicna dejavnost, pri nevestah, če se niso preživljale same kot služkinje, pa še poklic očeta. Izjeme so kmetje, ki so namesto s poklicem označeni s krajem izvora, in nekatere ženske nižjega socialnega položaja, za katere je zapisano samo očetovo ime. Če paleta poklicnih oznak primerjamo z naborom osebnih imen, je ta še precej bolj pestra in zgovorna.

V nadaljevanju so v tabelarni obliki objavljeni najprej vsi oklici, v katerih nastopajo slikarji in kiparji, nato pa še oklici, ki razkrivajo nekatere druge sorodne poklice.

Slovensko izrazje za obravnavane poklice je bilo v celoti prevzeto iz nemščine. Slikarji so poimenovani kot *malar* in *maler*, kiparji kot *pilavar*, *pildtaver* in *bildtaver*, slikarji kart kot *kartenmalar* oziroma *kartenmaler*, pozlatarji kot *faser* in *fergulder* oziroma *ferguldar*, oba stavbenika kot *paumaster*, za pomočnike pa so rabili oznako *gsel* oziroma *gesel*.

Slikarji in kiparji v ljubljanski oklicni knjigi

20. 9. 1737	Janez Mihael Reinwald, meščan in slikar v Ljubljani, oče neveste
[fol. 1r]	20. hujus. ²³ Andreas Meditsh vdouz na Iggo Ifst:[anovanjem] ufame Jungfrau Marianno G: Joan: Michlna Rainwalda purgaria inu mallarja Sakonsko hzher na Kruhfne Camre Ifst:[anovanjem] ²⁴ Hualle
29. 8. 1738	Janez Cigler (Ziegler), slikar v Ljubljani, ženin
[fol. 7r]	29. Hujus: Joannes Ziegler ledig en Mallar per S: Florianu isft:[anovanjem] usame Barbaro ranzhega Mathia Stain= ziglna Sakonsko hzer, na Shabjeku isft:[anovanjem] Kil.[ler]
3. 11. 1738	Anton Vrbnik, meščan in kipar v Kranju, oče neveste
[fol. 8r]	3. Hujus: Thomas Shajer ledig en Shlofssarski gsell Sa Sydam isft:[anovanjem] usame ²⁵ <i>Jungfrau</i> Mario G: Anton Vrbnika burgaria, nu bildtaveria u Krainu sakonsko hzer funei Krishanskeh vratt isft:[anovanjem] Kil.[ler]
20. 6. 1739	Jožef Krobot, meščan in kipar v Ljubljani, ženin
[fol. 11v]	Eodem: G: Joseph Crabath vdouz purger in pillavar ²⁶ na ftarem tergo Ist:[anovanjem] vfame Mario ranziga Grega ferfahl Sakonsko Hzher na ftarem tergo vfluhfhe. Hualle
16. 1. 1740	Franc Rottman, kipar v Ljubljani, ženin
[fol. 15r]	16. Hujus: Franz Rottman ledig en Pildtaver pred PP: Auguftinarie ²⁷ funej fpetauskeh vratt: ²⁸ isft:[anovanjem] usame Juftino ranzhega Casperia Rofsi Sakonsko hzer pred PP: Savitarie isft:[anovanjem] Kil.[ler]

²³ Pred imenom prečrtano G: [gospod].

²⁴ Stanujoč/a.

²⁵ Sledi prečrtano: *Mario*.

²⁶ Dvojni l je najbrž pomota, pravilno *piltavar*.

²⁷ Besedi sta nadpisani, spodaj prečrtano: *Zhernemi Menihi*.

²⁸ Vrstica je vrinjena.

24. 7. 1740	Janez Trojer, meščan in slikar v Ljubljani, pokojni, oče neveste
[fol. 19r]	24. Hujus: D: Jacob Vfnar vdouz burgar, nu h'kauski Moifter na pifsa= =neh vratteh isft:[anovanjem] usame Jungfrau Barbaro ranzhega D: Joannesa Trojeria burgaria, nu Mallaria Sakonsko Hzher u Hrenove gafsi isft:[anovanjem] Kil.[ler]
22. 7. 1741	Janez Mass, meščan in kipar v Ljubljani, pokojni mož neveste
[fol. 25v]	Eodem: D. Lucas Oberwürth vdouz burgar, nu Shlofsarski Moifter per S: Florianu isft:[anovanjem] usame fravo Gertraudt od ranzhega G: Joannesa Mafsa burgaria, nu bildtaveria Sapu= =sheno vdovo, na ftarem tergu isft:[anovanjem] Kil.[ler]
10. 1. 1743	Anton Vrbnik, meščan in kipar v Kranju, oče neveste
[fol. 35r]	Eodem: Jacob Cordin ledig pred boshizham per Gnadl: Graffine Von Lamberg Vdove u shlesbe Sedei na forshtate isft:[anovanjem] usame Jungfrau Elisabeth D: Antona Verbnika burgaria nu Pildtaveria u Krainu ²⁹ Sakonsko hzer tudi pred boshizham per Gnadl: Graffini Von Lamberg vdove u shlesbe, sedei tudi na forshtati isft:[anovanjem] Kil.[ler]
9. 2. 1743	Janez Franc Reinwald, meščan in slikar v Ljubljani, ženin
[fol. 37r]	9. hujus G: Joannes Franz Rainwaldt vdouz purgar inu Mallar blifu S: Floriana Ist:[anovanjem] vfame <i>Jungfrau</i> Maria Elifabeth G: Jacoba Pra ^s sherna purgaria inu Rathniga Gospuda v: Kraino Sakonsko Hzher vrofhne gafse Ist:[anovanjem] Hualle.

²⁹ Zadnjih pet besed je vrinjenih in nadpisanih.

26. 7. 1743	Jožef Schütz, slikarski pomočnik, ženin, in Franc Jelovšek, meščan in slikar v Ljubljani, oče neveste
[fol. 39v]	26. Hujus: Joseph Shitsh ledig en Mallarski gsell u rofhni gafsi isft:[anovanjem] usame Jungfrau Maria Anno G: Franz Illou =sheka burgaria, nu Mallaria Sakonsko hzer, tudi u roshni gafsi isft:[anovanjem] Kil.[ler]
9. 5. 1744	Janez Jurij Prembsl, meščan in slikar v Kranju, oče neveste
[fol. 45r]	9. hujus: G: Hans Irg Frölich Ledig purger, inu <i>Tischhlerske</i> moifter vnovim mefto Ist: [anovanjem] <u>natus in Suevia zu oberg</u> vfame <i>Jungfrau</i> Anno Mario ranziga G: Hansirga Prembslna purgaria, inu Mallarja vKraino Sakonsko Hzher per Shlaht: G: Wainachto vflushbe, na ftarem tergo Ift:[anovanjem] Hualle.
20. 4. 1748	Martin Blažič, meščan in slikar v Škofji Loki, oče neveste
[fol. 77r]	20. hujus: Joseph Kunz vdouz per gnadl: Graff Franc: v' Lamberg vslushbe, vfame <i>Jungfrau</i> Rosa G: Martina Wlafhizha purgeria inu Mallarja Vloke Sakonsko Hzher pred GG: ³⁰ Clarifsarzami, pred gnadl: Graffin v' Shrattenbach Vflushbe. Hualle
7. 7. 1748	Janez Mihael Reinwald, meščan in slikar v Ljubljani, oče neveste
[fol. 81r]	Eodem: G: Antoni Balsaro vdouz purger inu Caffesiedar na plazzo Ist:[anovanjem] vfame <i>Jungfrau</i> Maria Francisca ranziga G: Hans Michelna Rainwaldta purgeria inu Mallaria Sakonsko Hzher per gnadl: Graff: Carl v' Aversperg vslushbe v': <i>Herrn gaffen</i> Ist:[anovanjem] Hualle.

³⁰ Gospe.

31. 10. 1749	Franc Jelovšek, meščan in slikar v Ljubljani, ženin
[fol. 94r]	31. Hujus: D: Franz Illou = =shégk vdouz burgar, nu Mallar u Roshni gafsi isft:[anovanjem] usame Fravo Mario Anno Gabrouko Sapusheno vdovo tudi u Roshni gafsi isft:[anovanjem] Hual.[le]
20. 1. 1753	Peter Straspurger, meščan in slikar v Višnji Gori, pokojni, oče neveste
[fol. 122v-123r]	Joseph Benevel Ledig en Vorraiter per Excellenz Gnabl. Graff Leopold L amberg na novem tergo Ist.[anovanjem] ufame <i>Jungfrau</i> Mario ranziga Gospud Petra Straspurger, Purgaria, inu Malaria u ' Vihne gore Sakonsko hzher, do boshizha v ' slufhbe per Gregorio Piferer v ' Gradifhe fedei v ' Graff Ignati Auers= perg hifhe Ist.[anovanjem] Reich.
26. 10. 1753	Anton Fayenz, pozlatar in meščan v Ljubljani, ženin
[fol. 130r]	26. hujus: Antoni Fayenz Ledig purger fasßer inu Mallar blifo S: Floriana Ist.[anovanjem] vfame Mario Agnes Franza Strell Sakonsko Hzher na Verhenke Ist.[anovanjem] Hualle
7. 6. 1755	Andrej Pincar, meščan in slikar v Kranju, pokojni, oče neveste
[fol. 147r]	Eodem Urban Oberburg udouz, per Gnabl. G. Zoifso v ' slufhbe na Brege Ist:[anovanjem] usame Lucio ranziga G. Andrea Pinzaria purgaria inu Maleria v ' Craino Sakonsko Hzher, Sedei per G. Philippizho na Brego v ' slushbe inu Ist.[anovanjem] Reich.

13. 6. 1755	Tomaž Smole, meščan in slikar v Kranju, pokojni, oče neveste
[fol. 147r]	Eodem G. Franz Xaveri Scherka ledig Shullmafter v Vazhiem ³¹ ufame Jungfrou Mario ranziga G: Thoma = =sha Smolleta purgaria, inu Mal = lleria v Craino Sakonsko hzher Sedei per Gospe Stainhoffnouke v slus = be , pret GG. Urfulinarze Ist.[anovanjem] Reich.
7. 8. 1756	Andrej Jelovšek, slikar v Ljubljani, ženin
[fol. 157v]	7. hujus: Andreas Jelloufheg ledig en Mallar v: Hrenovi gafse Ist:[anovanjem] vfame Dorotheo ranziga Joannesa Shliber Sakonsko Hzher per Frave Rvintelnouke v flufhbe inu Ist.[anovanjem] Hualle
1. 4. 1758	Jakob Löhr, kiparski pomočnik v Ljubljani, ženin
[fol. 172r]	1. hujus G: Jacob Löhr Ledig en Bildthauer geffell s lplane sdei per G: Dudizho pred P. P. Augustinarjeh jst[anovanjem], usame Reso Shimna Vefsela sako nsko hzher per gnadlove gespe Baron Ottouke v Shpitauski gafsi ufhlus = =hbe, jnu jst:[anovanjem] Duditsch

Sorodni poklici v ljubljanski oklicni knjigi

27. 6. 1740	Valentin Jamšek, meščan in pozlatar v Ljubljani, ženin
[fol. 18v]	27. Hujus: D: Valentin Jambshik Vdouz Purgar , nu verguldar ³² na ftarem Tergu isft:[anovanjem] usame Mario ranzhega Josepha Tautsheria Sakonsko hzer, per S: florianu isft:[anovanjem] Kil.[ler]

³¹ Vače.

³² Beseda je nadpisana, spodaj prečrtano: *flatar*.

10. 1. 1743	N. [Janez Jurij] Ferner, slikar kart v Ljubljani, stanodajalec neveste
[fol. 35r]	Eodem: Wenceslavus Kauziz vdouz u Terjaskim hoffu en Vrattar pred Krishanio isft:[anovanjem] usame Nesha ranzhiga Antona Ellenzha Sakonsko hzer per G: Ferneriu Karten Mallerju u shlesbe, nu na ftarem tergu isft:[anovanjem] Kil.[ler]
30. 5. 1745	Andreas Haußzweig, slikar kart v Gradcu, ženin, in Nikolaus Ulberecht, slikar kart v Gradcu, pokojni mož neveste
[fol. 53v]	Eodem: Andreas Haußzweig Ledig en Kartenmaller Ugradzu Ist:[anovanjem] vfame fravo Elifabeth od ranziga G: Nicolausa Vlberehta Karten= mallarja Sapusheno vduvo tudi vgrazo Ist:[anovanjem] Hualle
26. 4. 1745	Janez Jurij Schmidt, stavbenik v Ljubljani, stanodajalec ženina
[fol. 52r]	26. hujus: Thomas Jacopez Ledig vflushbe per G. Shmido paumastro prute ftarem Nunnam Ist: vfame Mizzo ranziga Anfheta Janeshizha Sakonsko Hzher vgallovih vlzah Ist: Hualle
16. 10. 1748	Matija Persky, stavbenik v Ljubljani, ženin, in Gregor Maček, stavbenik v Ljubljani, oče neveste
[fol. 83r]	16. hujus: G. Matthias Pershki Ledig en paumaster v: Shkoffije Ist:[anovanjem] vfame <i>Jungfrau</i> Mario Teresio ranziga G. Gregoria Mazhek purgeria inu paumastra Sakonsko Hzher na forstate Ist:[anovanjem] D:[ominus] P:[arochus]

4. 7. 1750	Janez Jurij Schmidt, stavbenik v Ljubljani, stanodajalec neveste
[fol. 102r]	4. Hujus: D: Lucas böm vdouz burgar, nu Pezhiefteher u Spitauski gafsi isft:[anovanjem] usame Jungfrau Barbaro ³³ G: Antona Zieglerja ³⁴ zu Griffen ³⁵ na Koroshkem Sa= konsko hzer, per G: Shmidu Paumaiftru u Shlesbe, nu isft:[anovanjem] K.[iller]
[fol. 103r]	Janez Jurij Schmidt, stavbenik v Ljubljani, stanodajalec ženina
5. 9. 1750	Eodem: Lucas Wuchrer ledig en Pierprajer poprei v Leblani ³⁶ per G: Shmidu Paumaiftru u Shlesbe, Sdei u Kamel= =ze ³⁷ isft:[anovanjem] usame Mario Simona Goshler Sakonsko hzer, prei tudi u Leblani Sdei tudi u Kamelzi isft:[anovanjem] K.[iller]
14. 8. 1750	Filip Zettl, slikar kart v Ljubljani, ženin
[fol. 102v]	Eodem: Philipp Zettl ledig en Karten Mallar na ftarem tergu isft:[anovanjem] usame Mizzo ranzhega Hans Irga Engelna Sakonsko hzer, u firshta avers= =perskim hoffu u shlesbe, nu isft:[anovanjem] K.[iller]
12. 1. 1754	Janez Jurij Schmidt, stavbenik v Ljubljani, oče neveste
[fol. 132r]	Eodem: G. Franz Xaveri Jamnig Ledig Ca ⁴ farlke Cameral officier na plazzo Ist:[anovanjem] vfame <i>Jungfrau</i> Mario Josepho G: Hans Irga Shmidta Paumastra Sakonsko Hzher blifo GG: Clarifsarz Ist:[anovanjem] D. P.

³³ Ime je nadpisano, spodaj prečrtano: *Marianno*.

³⁴ Priimek je nadpisan, spodaj prečrtano: *Weinbergeria*.

³⁵ Grebinj.

³⁶ Zadnji dve besedi sta vrinjeni in nadpisani.

³⁷ Kamnik.

1. 2. 1754	Janez Jurij Schmidt, stavbenik v Ljubljani, oče neveste
[fol. 133r]	1. hujus: G: Thomas Dudizh vdouz purger Sunei Shpetauskeh vrat Ist:[anovanjem] vfame Jungfrau Catharino G: Hans Irga Shmid Paumastra Sakonsko Hzher prute GG: Clarifsarizam Ist.[anovanjem] Hualle.
27. 7. 1755	Janez Jurij Schmidt, mestni svetnik in stavbenik v Ljubljani, oče neveste
[fol. 148v]	27. hujus: G: Joan: Antoni Pirnat Ledig aushlakar na Jefsensizah ist:[anovanjem] vfame Jungfrau Teresio ranziga G: Hans Irga Shmida ³⁸ rathniga Gospuda inu Paumastra Sakonsko Hzher blifo GG: Clarifsark Ist:[anovanjem] NB. Non solvit taxam. Hualle
4. 11. 1755	Anton Prekenfeld, pozlatarski pomočnik v Ljubljani, ženin, in Marija, vdova ljubljanskega pozlatarja Valentina Jamška
[fol. 150v]	4. hujus. Antoni Prekenfeldt Ledig en Verguldergefell v rofhne gafse ist:[anovanjem] usame fravo Mario od ranziga G: Valentina Jambfchig purgaria inu Vergulderja Sapusheno vduvo v roshne gafse ist. [anovanjem] Hualle

Če se ozremo po naboru oklicev, v katerih tako ali drugače nastopajo slikarji, kiparji in sorodni poklici, bomo v njih našli tudi nekaj zelo znanih oseb, ki so v tem času živele v Ljubljani, npr. Gregorja Mačka in Franca Jelovška, podatki o njihovih poklicih pa so skromni.

Oklicanih je bilo pet v Ljubljani živečih slikarjev (*Mallar, Maller*), Janez Cigler (*Ziegler*) (1738), Janez Franc Reinwald (1743), Franc Jelovšek (1749), Anton Fayenz (1753), ta kot slikar in pozlatar (*fasßer inu Mallar*), in Andrej Jelovšek (1756), slikarski pomočnik (*Mallarski gsell*) Jožef Schütz (1743), dva kiparja (*pillavar, Pildtaver*), Jožef Krabat (*Crabath*) (1739) in Franc Rottman (1740), ter kiparski pomočnik (*Bildthausser gefsell*) Jakob Löhr (1758), ob poroki vsi živeči v Ljubljani.

Več slikarjev in kiparjev nastopa v vlogi očetov oklicanih nevest. V oklicih so se znašle hčerke slikarja (*mallarja, Mallaria*) Janeza Mihaela Reinwalda iz Ljubljane (1737 in 1748), kiparja (*bildtaveria, Pildtaveria*) Antona Vrbnika iz Kranja (1738 in 1743), slikarja (*Mallarja*) Janeza Trojerja iz Ljubljane (1740), slikarja (*Mallaria*) in ljubljanskega meščana Franca Jelovška (1743), pokojnega slikarja (*Mallarja*) in meščana Janeza Jurija Prembsla iz Kranja (1744), prav tako že pokojnega slikarja (*Malleria*) in kranjskega meščana Tomaža Smoleta (1755), škofjeloškega slikarja (*Mallarja*) Martina Blažiča (1748), pokojnega višnjegorskega slikarja (*Malaria*) Petra Straspurgerja (1753) in prav tako

³⁸ Sledi prečrtano: *purgeria*.

pokojnega slikarja (*Maleria*) Andreja Pincarja iz Kranja (1755). Med nevestami so tudi tri ljubljanske vdove umetnikov, vdova kiparja (*bildtaveria*) Janeza Massa (1741), vdova kiparja Jakoba Gabra (1749), ki ni naveden z imenom, in vdova pozlatarja (*Vergulderja*) Valentina Jamška. Ta se je omožila s pomočnikom (*Verguldergefell*) Antonom Prekenfeldom (1755) in kot nevesta edina nastopa dvakrat (sl. 2).

Od sorodnih poklicev zasledimo med ženini le pravkar omenjenega pozlatarja (*verguldar*) Valentina Jamška, o katerem je iz drugih virov sicer znano, da je bil tudi slikar,³⁹ stavbenika (*paumaster*) Matijo Perskega (1748) ter dva slikarja kart (*Kartenmaller, Karten Mallar*). Prvi, Filip Zettl, je deloval v Ljubljani (1750), drugi, Andreas Hauszweig, pa v Gradcu (1745) in je vzel vdovo graškega kolega Nikolausa Ulberehta. Za četrtega, Janeza Jurija Fernerja⁴⁰ z ljubljanskega Starega trga (1743) izvemo iz oklica neveste, ki je bila pri njem v službi (*pri G: Ferneriu Karten Mallerju*). Trikrat srečamo kot očeta neveste stavbenika (*Paumastra*) Janeza Jurija (Hansa Irga) Schmidta, čigar hčerke so se poročile v letih 1754 in 1755.

Zanimiva je ugotovitev, da vsi oklicani niso navedeni tudi v ljubljanski poročni matici. Tako pogrešamo poroko hčerke škofjeloškega slikarja Martina Blažiča (1748), ki je ni niti v škofjeloški poročni matici,⁴¹ ampak se je dekle očitno poročilo nekje drugje. Pozlatar in slikar Anton Fayenz (1753), ki je našel ženo na Vrhniki, se je, v skladu s pravilom, naj bo poroka v nevestini župniji, tam tudi oženil s hčerko ključavničarja.⁴² Nasprotno se ni ne v Ljubljani ne v rodnem Kranju poročila hči kranjskega slikarja Andreja Pincarja (1755).⁴³ Največja uganka ostaja, zakaj so v Ljubljani oklicali slikarja kart Andreasa Hauszweiga iz Gradca, saj je bila tudi njegova izbranka Gradčanka, vdova slikarja kart (*Karten=mallarja*) Nikolausa Ulberehta. Tudi te poroke namreč v ljubljanski poročni matici ne najdemo.⁴⁴

Med ljubljanskimi oklicanimi lahko najdemo kakšno ime, ki je doslej ostalo prezrto. V Kartoteki umetnikov na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU denimo ni najti kiparja Jožefa Krabata (*Crabath*) in štirih slikarjev: Janeza Trojerja, Tomaža Smoleta, Andreja Pincarja in Jožefa Schütza,⁴⁵ ki je sicer znano ime že zaradi sorodstva z Jelovškom.⁴⁶

Namen pričujočega prispevka ni sistematično dopolniti doslej znane biografske podatke o posameznih umetnikih oziroma umetnih obrtnikih, ampak želi samo opozoriti na uporabno vrednost oklicne knjige kot vira za biografiko. Poleg tega, da je knjiga vodena v slovenščini, ima še dodatno izpovedno prednost. Za razliko od obeh poročnih matičnih knjig iz tega obdobja (1718–1745 in 1745–1770)⁴⁷ navaja namreč tudi poklic oziroma socialni položaj mladoporocencev ter podatke o njihovem bivališču v samem mestu (mikrolokacije) oziroma zunaj njega. O posamezniku izvemo

³⁹ Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (UIFS) ZRC SAZU, Kartoteka umetnikov, Jambschek Valentin – slikar, pozlatar.

⁴⁰ UIFS ZRC SAZU, Kartoteka umetnikov, Ferner/Ferner Janez Jurij – Kartenmaller.

⁴¹ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, P 1736–1771.

⁴² NŠAL, ŽA Vrhnika, Matične knjige, P 1682–1763, p. 297.

⁴³ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770; ŽA Kranj, Matične knjige, P 1715–1771.

⁴⁴ Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745.

⁴⁵ UIFS ZRC SAZU, Kartoteka umetnikov. – Andrej Pincar (Pinzar) je identičen s Francem (Jožefom) Pintzerjem, slikarjem iz švabskega Memmingena, ki se je leta 1732 poročil v Kranju, hči Marija Lucija pa se mu je rodila dve leti pozneje (Blaž RESMAN, Dva Sveta Martina, *Pogovori o baročni umetnosti* (ur. Mojca Jenko), Ljubljana 2002, str. 44–45). Za opozorilo na literaturo se iskreno zahvaljujem uredništvu.

⁴⁶ MIKUŽ 1939/40 (op. 20), str. 26. 30.

⁴⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, P 1745–1770.

tako neprimerno več uporabnih podatkov, včasih celo od kdaj živi na določeni lokaciji in pri kom ter kje je prebival prej. Zaradi narave oklicne knjige pa v njej pogrešamo podatke o poročnih pričah, ki jih vsebujeta obe poročni matici. S kombiniranjem obeh vpisov, oklica in poroke, dobimo tako o posamezniku in njegovem socialnem okolju precej jasnejšo sliko.

Vzemimo kot primer slikarja in pozlatarja Valentina Jamška, ki je bil oklican 27. junija 1740 in je stopil pred oltar 11. julija. Ne iz oklicne ne iz poročne knjige ni mogoče izvedeti, da je bil tudi slikar.⁴⁸ Iz poročne matične knjige dobimo o njem le dva podatka, da je gospod in vdovec, njegova izbranka Marija pa zakonska hči pokojnega Jožefa Tavčarja. Oklic poleg tega razkriva, da je Jamšek pozlatar (*verguldar*) in da stanuje na Starem trgu, medtem ko je Marijino domovanje pri Sv. Florijanu. Za celovitejšo podobo je zelo zgovoren podatek o eni od poročnih prič, »gospodu« Francu Jelovšku, v katerem prepoznamo enega najpomembnejših domačih umetnikov tega časa. Jelovšek je bil istega leta tudi poročna priča kiparju Francu Rottmanu,⁴⁹ leta 1755 pa priča pri poroki pozlatarskega pomočnika Antona Prekenfelda z vdovo pozlatarja Valentina Jamška.⁵⁰

V obeh poročnih matičnih knjigah so poklici mladoporočencev oziroma njihovih staršev izpričani le izjemoma. Tako pri omenjenih umetnikih in umetnih obrtnikih samo dva razkrivata, s čim se je dotični ukvarjal. Leta 1740 poročeni kipar Franc Rottman je označen kot kamnosek (*Lapicida*),⁵¹ Janez Jurij Prembsl,⁵² oče neveste, pa leta 1744 kot pokojni slikar iz Kranja (*Pictoris Crainburgensis*). Morda je bil podatek o poklicu tukaj zapisan zato, ker ga je duhovnik namenil »ek-sotičnemu« ženinu iz Oberegga na Švabskem, ki je bil ob poroki mizar v Novem mestu.⁵³ Neobičajni poklic očeta neveste, stavbenika Janeza Jurija (Hansa Irga) Schmidta, je verjetno spodbudil duhovnika, ki je leta 1754 poročil dve njegovi hčeri, da je pri očetu obkrat v rotilniku zapisal *architecti*.⁵⁴

Iz oklicne knjige izvemo pravzaprav najmanj o samih umetnikih in podobarjih, saj razen poklica in bivališča ter morebiti še navedbe, da je bil meščan, ni nobenih drugih podatkov. Oklicna knjiga je nasprotno zgovornejša pri nevestah.

Pri hčerkah petih ljubljanskih slikarjev oklici posredno razkrivajo, kako in zakaj so prišle v Ljubljano. Kranjčanka Ana Marija, hči pokojnega slikarja Prembsla, je bila v službi pri gospodu pl. Weinachtu na Starem trgu (1744). Roza, hči škofjeloškega slikarja in meščana Martina Blažiča, omožena leta 1748, je bila v Ljubljani v službi pri grofici Schrattenbach v bližini samostana klaris. Ko se je pet let za njo (1753) poročila Marija, hči pokojnega višnjegorskega slikarja Petra Straspurgerja, je o njej mogoče prebrati še več: do božiča je bila v službi pri Gregorju Pisererju v Gradišču, zadnje štiri mesece pa v hiši grofa Ignaca Auersperga. Druga Kranjčanka, Lucija Pincar, hči tamkajšnjega pokojnega slikarja Andreja Pincarja, je služila in stanovala pri nekem gospodu Filipiču na Bregu (1755), tretja, hči že pokojnega Tomaža Smoleta, pa je bila v službi pri gospe Steinhofen blizu uršulink (1755). Pred poroko sta v Ljubljani živeli tudi hčerki Antona Vrbnika, meščana in kiparja v Kranju.

⁴⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 18; NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, p. 405.

⁴⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, p. 399.

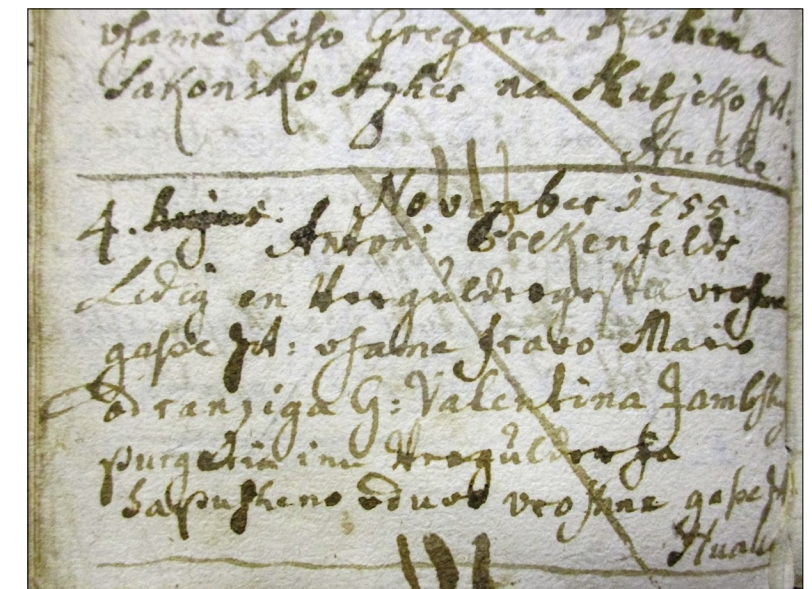
⁵⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, p. 161.

⁵¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, p. 399.

⁵² Znana je druga različica njegovega priimka: Prenzel (UIFS ZRC SAZU, Kartoteka umetnikov, Prenzel Georg – slikar iz Kranja).

⁵³ Hkrati pa je poročevalec Andrej Hvale pozabil zapisati ženinov priimek (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, p. 454).

⁵⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, p. 128, 132.

2. Oklic pozlatarskega para – pomočnika Antona Prekenfelda in vdove Marije Jamšek – v ljubljanski oklicni knjigi 4. novembra 1755. Nadškofjski arhiv Ljubljana

Medtem ko o Mariji izvemo le, da je stanovala v predmestju, zunaj Križanskih vrat, in ne tudi pri kom (1738), je bila Elizabeta do božiča 1742 v službi pri vdovi grofici Lamberg, tik pred poroko pa se je preselila v predmestje (1743).

Pozornost pritegnejo ugotovitve, kakšne neveste so si izbrali obravnavani oklicani ženini. Slikar Janez Cigler (Ziegler) se je moral zadovoljiti z nemeščansko hčerko že pokojnega očeta z Žabjeka (1738), kipar Jožef Krabat (Crabath), sicer meščan na Starem trgu, se je zagledal v dekle, ki je bilo prav tam v službi (1739). Tudi nevesta kiparja Franca Rottmana očitno ni bila iz meščanske družine, ampak hči pokojnega očeta, doma blizu jezuitskega kolegija (1740). Precej više je posegel ovdoveli ljubljanski meščan in slikar Janez Franc Reinwald, ki je stopil pred oltar s hčerko mestnega svetnika iz Kranja, tedaj sicer že živečo na Rožni ulici v Ljubljani (1743). Slikarski pomočnik Jožef Schütz se je poročil s hčerko slikarja in meščana Franca Jelovška (1743), ki je tako kot on stanovala v Rožni ulici, iz česar bi morda smeli sklepati, da se je slikarstva učil pri svojem bodočem tastu. Jelovšek sam pa si je kot vdovec šest let pozneje (1749) poiskal nevesto v sorodnem poklicnem okolju, in sicer vdovo kiparja Jakoba Gabra, prav tako iz iste ulice.⁵⁵ Kot kaže, je bila nižjega stanu nevesta Jelovškovega sina slikarja Andreja (Krištofa), saj njen pokojni oče ni označen kot gospod, ona pa je bila v službi pri gospe Reindlovi (1756). Nižjega stanu je morala biti tudi izbranka kiparskega pomočnika Jakoba Löhra, ki je služila pri baronici Ottovi (1758).

Znani stavbenik Matija Persky, ob poroki stanujoč na škofiji, je zaprosil za roko hčerko prav tako dobro znanega stavbenika in ljubljanskega meščana Gregorja Mačka, doma v predmestju (1748). Ljubljanski meščan, pozlatar in slikar Anton Fayenz, ki je stanoval v okolici cerkve sv. Florijana, je šel po nevesto na Vrhniko (1753), meščan, pozlatar (in slikar) Valentin Jamšek, stanujoč na Starem trgu, pa je zaprosil nemeščansko hčer pokojnega očeta iz soseseke sv. Florijana. V dobri službi, v dvorcu kneza Auersperga, je bila izbranka slikarja kart Filipa Zettla z ljubljanskega Starega trga (1750). Tudi vdova ljubljanskega meščana in kiparja Janeza Massa je našla sebi primerneža moža, in sicer ovdovelega ključavničarskega mojstra in meščana (1741).

⁵⁵ MIKUŽ 1939/40 (op. 20), str. 30.

3. Abraham Kaltschmidt: veduta Ljubljane na zemljevidu Kranjske v: Ivan Dizma Florijančič de Grienfeld, Deželopisna karta vojvodine Kranjske, Ljubljana 1744 (faksimile), detajl

Širok socialni razpon je prisoten tudi pri zetih umetnikov in umetnih obrtnikov. Ljubljanski meščan in slikar Janez Mihael Reinwald je eno hčerko oddal vdovcu na Igu (1737) in drugo ljubljanskemu kavarnarju na mestnem trgu (1748), Anton Vrbnik, meščan in kipar v Kranju, prvo hčerko ključavničarskemu pomočniku iz Ljubljane (1738) in drugo nekdanjemu služabniku grofice Lamberg (1743), ljubljanski meščan in slikar Janez Trojar pa svojemu stanu primernejšemu ovdovelemu meščanu in tkalskemu mojstru (1740). Hči pokojnega Janeza Jurija (Hansa Irga) Prembsla, meščana in slikarja iz Kranja, je vzela moža iz švabskega Oberegga, ki se je medtem že ustalil kot meščan in mizarski mojster v Novem mestu (1744). Hči škofjeloškega meščana in slikarja Martina Blažiča, ki je bila v službi pri grofici Schrattenbach, je našla sebi primernega moža, vdovca v službi pri grofu Lambergu (1748). Podobno kot hči pokojnega višnjegorskega meščana in slikarja Petra Straspurgerja, ki je službovala v Ljubljani v hiši grofa Auersperga in jo je pred oltar popeljal služabnik grofa Lamberga (1753). S plemiškim služabnikom, vdovcem v službi pri baronu Zoisu na Bregu, je nameravala stopiti pred oltar tudi hči pokojnega Andreja Pincarja, meščana in slikarja v Kranju (1755). Hči pokojnega kranjskega slikarja Tomaža Smoleta, ki je služila v Ljubljani, se je morala zadovoljiti z učiteljem z Vač (1755). Stavbenik Janez Jurij Schmidt, ki se v oklicni knjigi pojavlja največkrat, je eno hčerko oddal cesarskemu uradniku (1754), drugo istega leta vdovcu iz predmestja in tretjo naslednje leto nakladniku (mitničarju) z Jesenic.

Za umetnostno topografijo Ljubljane so zanimivi slovenski mikrotoponimi, ki se nanašajo na mestne trge, ulice, vrata, mostove in posamezne stavbe (zasebne hiše in dvorce, samostane, cerkve in druge javne zgradbe). Če se osredotočimo že samo na 31 obravnavanih oklicev, je tovrstnih poimenovanj precej. Srečamo vse tri trge – Stari trg, Novi trg in Mestni trg (*na plazzo*) –, pet ulic – Rožno, Hrenovo, Špitalsko, Galovo (*v gallovih vlzah*) in Gosposko (*v: Herrn gassen*) –, mestne predele pri Sv. Florijanu, Za zidom (*Sa Sydam*), Breg in Žabjek, predmestje (*na forshtate, na forshtati, na forstate*), dvoje mestnih vrat – Križanska in Špitalska –, samostane avguštincev, jezuitov (*pred PP: Savitarie*), klaris in uršulink, od stavb pa škofijo, krušno kamro, Križanke (*pred Krishanio*), hišo grofa

Auersperga, Turjaški dvorec (*u Teriaskim hoffu*) in Auerspergov knežji dvorec (*u firšta averspergerskim hoffu*).

Ljubljanska oklicna knjiga iz let 1737–1759 torej ni samo bogat vir podatkov slovenske poklicne in druge terminologije 18. stoletja, ampak tudi zakladnica za preučevanje mikrokozmosa posameznikov. Sama zase, še posebej pa v navezavi z drugimi viri daje plastično sliko slovenskih poimenovanj in družbenih odnosov. Med plemiško in drugo gospodo, pri kateri so bile v službi neveste, soproge in hčerke slikarjev in kiparjev, gre ne nazadnje iskati naročnike umetniških del in podpornike umetnosti.⁵⁶

The Earliest References of Artists in the Slovenian Language The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History

Summary

The paper analyses the earliest references of painters, sculptors and other artists in the Slovenian language. In Slovenian texts and dictionaries, Slovenian titles for professions are attested to since the second half of the 16th century, however, they are not directly referenced to specific persons. Based on the fact that written Slovenian was a language that was rarely used in the secular sphere until the Enlightenment, a larger number of such references can be found only from the middle of the 18th century.

An extensive register of banns of the St Nicholas' Parish Church in Ljubljana from 1737–1759 represents a valuable source for such references. The Slovenian expressions for the discussed professions, which can be found in the book, were entirely adapted from German. Painters are designated as malar or maler, sculptors as pilavar, pildtaver and bildtaver, painters of cards as kartenmalar or kartenmaler, gilders as faser and fergulder or ferguldar, and the only master builder as paumaster. The book is not only a rich source of information about Slovenian professional terminology of the 18th century, but also a treasury for researching individuals' microcosms. The book itself, as well as in relation to other sources, gives a vivid image of callings and social relations. Last but not least, it is possible to look for art commissioners and patrons of the arts among the nobility and other lords, where brides, wives and daughters of painters and sculptors served.

⁵⁶ Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Umetnina kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku* (J6-9439), ki ga iz državne proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Reparatur.

Stück des Simons Jacob zu S. Leonardi
pro 443.

Einzelstücke

von 1742. durch Guttee ist mir
vorhanden.

124.---

Das durch Guttee pro 443. ist
abgegeben.

112.---

Zusammen 236.---

Reparatur

APPARATUS

In dem neuen Ornat. so ist
in einer Flasche, 2. Dalmaticis
und 1. Pluvialj, ein Läng-
man durch den goldenen Boden.

St. 1. und die halbe Länge des St. 1. 228. 59.---

Ein Ornat aus feinem Linnen:
= mehrere von goldenen Quasten

St. 2. und die Länge des St. 2. ... 10.---

Zusammen 238. 59.---

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE ABSTRACTS AND KEYWORDS

Boris Golec

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku. Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759 kot vir za slovensko umetnostno zgodovino

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava najzgodnejše omembe slikarjev, kiparjev in drugih umetnikov v slovenskem jeziku. Glede na to, da je bila pisana slovenščina v svetni sferi do razsvetljenstva zelo malo rabljen jezik, srečamo večje število tovrstnih omemb šele sredi 18. stoletja. Slovenski nazivi za njihove poklice so sicer v slovenskih besedilih in slovarjih izpričani od druge polovice 16. stoletja, vendar brez navezave na konkretne osebe. Dragocen vir omemb predstavlja obsežna oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759. Slovensko izrazje za obravnavane poklice, ki ga v njej srečujemo, je bilo v celoti adaptirano iz nemščine. Slikarji so označeni kot *malar* in *maler*, kiparji kot *pilavar*, *pildtaver* in *bildtaver*, slikarji kart kot *kartenmalar* oziroma *kartenmaler*, pozlatarji kot *faser* in *fergulder* oziroma *ferguldar*, edini stavbenik pa kot *paumaster*. Knjiga ni samo bogat vir podatkov slovenske poklicne terminologije 18. stoletja, ampak tudi zakladnica za preučevanje mikrokozmosa posameznikov.

Ključne besede: slikarji, kiparji, slovenski jezik, Ljubljana, oklicna knjiga

Boris Golec

The Earliest References of Artists in the Slovenian Language. The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History

1.01 Original scientific article

The paper analyses the earliest references of painters, sculptors and other artists in the Slovenian language. In Slovenian texts and dictionaries, Slovenian titles for professions are attested to since the second half of the 16th century, however, they are not directly referenced to specific persons. Based on the fact that written Slovenian was a language that was rarely used in the secular sphere until the Enlightenment, a larger number of such references can be found only from the middle of the 18th century. An extensive register of banns of the St Nicholas' parish in Ljubljana from 1737–1759 represents a valuable source for such references. The Slovenian expressions for the discussed professions, which can be found in the book, were entirely adapted from German. Painters are designated as *malar* or *maler*, sculptors as *pilavar*, *pildtaver* and *bildtaver*, painters of cards as *kartenmalar* or *kartenmaler*, gilders as *faser* and *fergulder* or *ferguldar*, and the only master builder as *paumaster*. The book is not only a rich source of information about Slovenian professional terminology of the 18th century, but also a treasury for researching individuals' microcosms.

Keywords: painters, sculptors, Slovenian language, Ljubljana, register of banns

Simona Kostanjšek Brglez

Kipar, pozlatar in restavrator Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek osvetljuje življenje in delo plodovitega in doslej slabo raziskanega kiparja, pozlatarja in restavratorja Ivana Sojča (1879–1951). Kiparsko in drugo potrebno znanje ter izkušnje je dolgo pridobival v različnih delavnicah doma in v tujini. Leta 1908 je odprl lastno delavnico v Vitanju, od leta 1911 pa je živel in ustvarjal v Mariboru. V okviru raziskav je bil njegov štirideset enot obsegajoči seznam del dopolnjen z več kot sto šestdesetimi novimi. Med njimi prevladuje lesena cerkvena oprema, pomemben del opusa pa predstavljajo polnplastični in reliefni betonski figuralni nagrobniki. V prispevku, podprtem z arhivskimi viri in ustnimi pričevanji potomcev, je Sojčevo delo predstavljeno glede na slogovne usmeritve, vzore, ikonografijo, tehniko in materiale, namembnost in kvaliteto. Prvič je izpostavljeno njegovo pozlatarsko-poslikovalsko in restavratorsko delo. Ob naštetem je zapolnjena tudi vrzel v poznavanju njegove biografije.

Ključne besede: Ivan Sojč, kiparstvo prve polovice 20. stoletja, secesija, neobarok, neorokoko, cerkvena oprema, nagrobniki, pozlatarstvo, restavratorstvo, ikonografija

Tina Košak

Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek na podlagi temeljite analize računskih knjig župnije Lenart v Slovenskih goricah in njihovih prilog obravnava naročila opreme, ki jo je Janez Ernest II. grof Herberstein (1709–1780) v drugi polovici 18. stoletja pridobil za lenarško župnijsko cerkev. Vrsta zanesljivih novih atribucij in datacij predstavlja temelj nadaljnjemu raziskovanju grofovih naročil v njegovih rezidencah. Herberstein je opremo naročal pri privilegiranih umetnikih iz deželne prestolnice, pri kiparju Johannesu Piringerju (1709–1788) ter slikarjih Johannu Baptistu Antonu Raunacherju (1729–1771) in Antonu Jantlu (1723–1805). Vsi omenjeni umetniki so sodelovali pri prenovah v dvorcu Eggenberg in graški palači, reziden-

Simona Kostanjšek Brglez

Sculptor, Gilder and Restorer Ivan Sojč. His Life and Work since the Start of his Independent Career

1.01 Original scientific article

The paper sheds light on the life and work of the prolific and previously poorly researched sculptor, gilder, and restorer Ivan Sojč (1879–1951). He obtained the necessary sculptural and other knowledge and experiences over the course of many years in various workshops at home and abroad. In 1908 he opened his own workshop in Vitanje, and from 1911 he lived and created in Maribor. In the scope of research, his previous list of 40 known works has been complemented with more than 160 others. Among these wooden church equipment prevails, while free-standing and relief concrete figurative tombstones also present an important part of his oeuvre. In the paper, supported by numerous archival sources and complemented with his descendants' oral testimonies, Sojč's work is presented based on stylistic directions, models, iconography, technique and materials, function, and quality. The gilding and painting view of his work and his restoration work are exposed for the first time. Moreover, the paper supplements his biography.

Keywords: Ivan Sojč, sculpture of the first half of the 20th century, Secession, Neo-Baroque, Neo-Rococo, church furnishings, tombstones, gilding, restoration, iconography

Tina Košak

Johann Ernst II Count Herberstein and the Commissions for the Parish Church of St Leonard in Slovenske gorice

1.01 Original scientific article

Based on archival data from parish ledgers and their enclosed documents, the paper analyses the hitherto unknown commissions and patronage of Johann Ernst II Count Herberstein (1709–1780) in the St Leonard parish in Slovenske gorice in the second half of the 18th century. New attributions made based on archival data provide context to his previously known commissions, enabling a comparison with commissions of residential furnishings and providing a departing point for their further analyses. Herberstein commissioned church furnishings from privileged artists from the Styrian capital of Graz: sculptor Johannes Piringer (1709–1788), and painters Johann Baptist Anton Raunacher (1729–1771) and Anton Jantl

cah Karla Leopolda grofa Herbersteina in njegove žene Marije Eleonore, roj. kneginje Eggenberg.

Ključne besede: naročništvo, cerkvena oprema, prenove plemiških rezidenc, 18. stoletje, Lenart v Slovenskih goricah, grad Hrastovec, Janez Ernest II. grof Herberstein, Johannes Piringer, Johann Baptist Anton Raunacher, Anton Jantl (Jandl)

Ana Lavrič

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek se osredotoča na novoveške bratovščine, ki so delovale pri samostanih klaris na Kranjskem do njihove ukinitve pod Jožefom II. in so bile doslej v strokovni literaturi obravnavane predvsem z zgodovinskega vidika. Z bratovščinama v Ljubljani (1702) in Mekinjah (1717–1718) so klarise na Kranjskem spodbudile češčenje Jezusovega in Marijinega Srca, škofjeloške bratovščine (1717, 1725–1726, 1775–1776) pa so pospeševale v deželi že vkoreninjene pobožnosti do Marijinega brezmadežnega spočetja, sv. Jožefa (sv. Družine) in Imena Jezusovega. Umetnostna dediščina klariških bratovščin je razmeroma skromna, povezana z usodo posameznih samostanov po njihovi ukinitvi, in tudi po kakovosti posebej ne izstopa, zanimiva pa je po ikonografiji z bogato simboliko srca. Zaradi narave ohranjenega gradiva ima prispevek različne vsebinske poudarke in težišča.

Ključne besede: klarise, bratovščine, baročna umetnost, ikonografija, Srce Jezusovo, Srce Marijino, Frančišek Karel Remb, Franc Jelovšek, Leopold Layer, Kranjska

Katarina Mohar

Nacistično plenjenje umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in primer oltarjev iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek na podlagi analize arhivskega gradiva predstavlja doslej neraziskano področje nacističnega plenjenja umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno

(1723–1805), all of whom had participated in the renovations of residences of his relative Carl Leopold Count Herberstein-Pusterwald (1712–1789) and his wife, Maria Eleonora, nee Princess of Eggenberg.

Keywords: patronage, church furnishings, residential renovations, 18th century, Lenart in Slovenske gorice, Hrastovec Castle, Johann Ernst II Count Herberstein, Johannes Piringer, Johann Baptist Anton Raunacher, Johann Jantl (Jandl)

Ana Lavrič

Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola. Their Artistic and Spiritual Heritage

1.01 Original scientific article

The paper discusses early modern confraternities active in the convents of the Poor Clares in Carniola until their abolishment by Joseph II, which hitherto have been researched in expert literature particularly from a historical point of view. The Poor Clares in Carniola used confraternities in Ljubljana and Mekinje to encourage the veneration of the Sacred Hearts of Jesus and Mary, while the confraternities in Škofja Loka promoted the already rooted devotions to the Immaculate Conception, St Joseph (the Holy Family), and the Name of Jesus. Due to the fate of individual convents after their dissolution in 1782, the artistic heritage of the Poor Clares' confraternities is modest and its quality does not stand out. Nevertheless, it conveys a special spiritual message and an interesting iconography with a rich symbolism of the heart. Owing to the nature of the surviving material, the paper opens several new themes.

Keywords: Poor Clares, confraternities, Baroque art, iconography, the Sacred Heart, the Heart of Mary, Franz Carl Remp, Franc Jelovšek, Leopold Layer, Carniola

Katarina Mohar

The Nazi Plunder of Artistic Heritage in Gorenjska during the Second World War and the Case of Altars from the Church of St Lucy in Dražgoše

1.01 Original scientific article

Based on analysis of archival sources, the article presents the thus far unresearched Nazi plunder of artistic heritage in the region of Gorenjska (Upper Carniola) during

vojno s poudarkom na organizaciji dela in glavnih akterjih. Zaradi obsežnosti tematike prepušča identifikacijo in analizo zaplenjenih predmetov umetnostne dediščine za prihodnje raziskave. Vrzeli v dokumentih in v samem razumevanju procesa zapolnjuje s študijo primera, ki razkriva, kako so postopki potekali v praksi – osredotoča se na transfer inventarja iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah, ki so jo Nemci januarja 1942, po bitki v neposredni bližini vasi, požgali, pred tem pa iz nje odstranili opremo, del katere je pogrešan še danes.

Ključne besede: transfer umetnin, pljenje umetnin, nacizem, cerkev sv. Lucije v Dražgošah, umetnostna dediščina, Gorenjska, 2. svetovna vojna

Damjan Prelovšek

Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek prinaša nove ugotovitve o gradnji in opremljanju Plečnikove beograjske cerkve sv. Antona, ki temeljijo na doslej neupoštevane arhivskem materialu iz Beograda in Jajca. Po tem, ko je novi provincial fra Josip Markušić zavrnil umetniško nedozorel načrt cerkve, so se beograjski frančiškani obrnili na Plečnika. Ta jim je narisal podolgovato cerkev s širokim zvonikom, kakršno so tedaj po njegovih načrtih gradili v Pragi. Kot alternativo jim je ponudil tudi cenejšo okroglo varianto z visokim zvonikom, ki so jo z veseljem sprejeli. Ker ni zaupal lokalnim izvajalcem in bi gradnja preseгла finančne možnosti frančiškanov, je opustil sprva zamišljeno kupolo. Na Plečnikovo željo so se frančiškani odločili za dražjo vidno opeko. Cerkev so med letoma 1929 in 1932, to je v času najhujše gospodarske krize, gradili madžarski zidarji iz Vojvodine. Pri ikonografskem programu je Plečnik sodeloval z Markušićem in leta 1936 izdelal generalni predlog opreme. Po letu 1945 se je z dokončanjem cerkve ukvarjal agilni župnik fra Eduard Žilič. Plečnik je za svojega naslednika predlagal arhitekta Janeza Valentinčiča, ki je med drugim dozdil vhodno lopo in zvonik. Pri slednjem je, da bi nekoliko razbremenil temelje, uporabil železobetonsko jedro, navzven pa ga je oblekel z vidno opeko.

Ključne besede: sakralna arhitektura 20. stoletja, Jože

the Secod World War and focuses on organisation of operations and their protagonists. Due to the complexity and scope of the topic, identification and analysis of the plundered artworks are left for future study. The inconsistencies in understanding of the process, which arise from the numerous gaps in documentation, are overcome via a case study revealing how the operations were implemented in practice. Presented in the second part of the article, it focuses on the transfer of inventory from the church of St Lucy in Dražgoše, which was burnt down by the Germans in January 1942 in the aftermath of the battle in its immediate surroundings. A part of the artworks they removed from the church before destroying it are still missing today.

Keywords: transfer of artistic objects, plunder of artworks, National Socialism, church of St Lucy in Dražgoše, artistic heritage, Gorenjska, Second World War

Damjan Prelovšek

The Church of St Anthony of Padua in Belgrade by Jože Plečnik

1.01 Original scientific article

The paper introduces new findings on the construction and furnishing of Plečnik's church of St Anthony in Belgrade, which are based on previously unconsidered archival material from Belgrade and Jajce. After new provincial head fra Josip Markušić rejected the artistically immature plan of the church, the Belgrade Franciscans appealed to Plečnik. He drew them a longitudinal church with a wide bell tower like the one that was being built in Prague after his plans. As an alternative he offered them a cheaper round church with a high bell tower, which the Franciscans happily accepted. Since Plečnik did not trust local constructors and the construction would exceed the financial resources of the Franciscans, he gave up the dome that he had planned at first. At his request, the Franciscans decided on a more expensive visible brick. Between 1929 and 1932, during the worst economic crisis, the church was built by Hungarian masons from Vojvodina. Plečnik collaborated with Markušić on the iconographic programme, and in 1936 he made a general suggestion on the furnishing. After 1945, agile priest fra Eduard Žilič dealt with the finishing of the church. Plečnik proposed architect Janez Valentinčić as his successor, who, among other things, built the entrance porch and the bell tower. With the latter, he used a reinforced concrete core to slightly relieve the foundations, while on the outside, he covered it with visible bricks.

Keywords: 20th century religious architecture, architect

Plečnik, Arkandelo Grgić, Josip Markušić, Eduard Žilič, Ivan Meštrović, Janez Valentinčič, beograjski frančiškani, cerkvena tipologija

Boštjan Roškar

Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prispevku so obravnavane pozlate in poslikave oltarjev in prižnic, katerih zasnova, figure oziroma reliefi in ornamentika so delo mariborskega kiparja Jožefa Holzingerja. Upoštevana so le ustrezno restavrirana dela, torej tista, pri katerih je prezentirana prvotna barvna podoba, kakršno so izvedli predstavljeni pozlatarji in poslikovalci. Poslikave in pozlate nekaterih Holzingerjevih oltarjev in prižnic so arhivsko dokumentirane. Dokumenti omenjajo mariborske slikarje Franca Beinliča, Franca Antona Widemana in Antona Geringerja. Analizirane so stilistične spremembe barvitosti in strukturiranosti marmoracij in tonskih vrednosti inkarnatov v drugi polovici 18. stoletja. Ena izmed redkih ohranjenih pogodb za poslikavo velikega oltarja v cerkvi sv. Lenarta v Slovenskih goricah, sklenjena leta 1772 med upravnikom gospostva Hrastovec in upravnikom izpostave admomtskih benediktincev v Jarenini na eni ter mariborskim slikarjem Francem Antonom Widemanom na drugi strani, daje uvid v zahteve naročnikov, tehnologijo in stroške tovrstnih storitev.

Ključne besede: poslikava, pozlata, inkarnat, oltarno kiparstvo, barok, Jožef Holzinger, Franc Beinlich, Franc Anton Wideman, Anton Geringer

Marcela Rusinko

V »javnem interesu«? Razlastitve umetniških zbirk v komunistični Češkoslovaški med letoma 1948 in 1965

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prvem desetletju po komunističnem državnem udaru leta 1948 je bilo umetnostno zbirateljstvo na Češkoslovaškem izpostavljeno hudemu ideološko motiviranemu zatiranju. To je bilo posebej izrazito uperjeno proti nekdanjim družbeni eliti, dotlej nosilki fenomena umetnostnega zbirateljstva. Preganjanje je doživelo vrhunec v letih 1959 in 1960 z montiranimi javnimi procesi proti uglednim predvojnimi zbirateljem umetnin, nekdanjim

Jože Plečnik, Arkandelo Grgić, Josip Markušić, Eduard Žilič, Ivan Meštrović, Janez Valentinčič, Belgrade Franciscans, church typology

Boštjan Roškar

Painting and Gilding of Holzinger's Altars and Pulpits

1.01 Original scientific article

The paper discusses the painting and gilding of altars and pulpits, the design, figures or reliefs, and the ornamentation of which were made by Maribor sculptor Josef Holzinger. It considers only appropriately restored works, thus, those in which the original colour scheme, such as was made by the mentioned gilders and painters, has been presented. The painting and gilding of some of Holzinger's altars and pulpits have been documented in archives. The documents mention Maribor painters Franz Beinlich, Franz Anton Wideman, and Anton Geringer. Stylistic changes to the colouring and structure of marbling and skin of from the second half of the 18th century have been analysed. One of the rare preserved contracts for the painting of the high altar in the church of St Leonard in Slovenske gorice, made in 1772 between the caretaker of the Hrastovec seigneurie and the caretaker of the Jarenina estate on the one hand, and Maribor painter Franz Anton Wiedeman on the other, gives an insight into the demands of the commissioners, the technology, and the costs of such services.

Keywords: polychromy, gilding, carnation, altars and pulpits, figures, Josef Holzinger, Franz Beinlich, Franz Anton Wideman, Anton Geringer

Marcela Rusinko

In the 'Public Interest'? Dispossessing Art Collections in Communist Czechoslovakia between 1948 and 1965

1.01 Original scientific article

In the first decade after the 1948 Communist coup d'état, private art collecting in Czechoslovakia experienced a great deal of ideologically motivated oppression. Targeted, systemic action was taken against representatives of the bourgeoisie, former social elites, who had hitherto been the vehicles of this art collecting phenomenon. The persecution peaked in 1959 and 1960 through exemplary trials with eminent pre-war art collectors. This provoked

predstavnikom buržoazije. To je sprožilo obsežen val prisilnih razlastitev zasebnega umetniškega premoženja in pomembne premike velikih, uglednih umetniških zbirk iz zasebne v javno sfero v poznih petdesetih in na začetku šestdesetih let 20. stoletja. Članek obravnava več vzorčnih primerov takih procesov, ki so se končali s svarilnimi kaznimi in zaplembo premoženja, s katerim so se obogatile vodilne javne zbirke, pa tudi primere drugih, »mehkejših« načinov razlastitve posameznikov s pomočjo močno razširjene češke institucije t. i. zakonsko prisiljenih »donacij« umetnin v vrednosti davka, odmerjenega na dediščino ali na premoženje.

Ključne besede: razlastitve, komunistična Češkoslovaška, zbirateljstvo, moderna umetnost, Narodna galerija v Prahi, Vincenc Kramář, Václav Butta, Rudolf Barák, František Čerovský, Emil Filla

Agnieszka Zabłocka-Kos

Opažanja o raziskavah baroka v kontekstu umetnostne zgodovine v socialistični Poljski

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek analizira periodizacijo poljskih umetnostno-zgodovinskih raziskav od leta 1945 do osemdesetih let 20. stoletja. Ukvarja se z njenimi področji in temami, protagonisti in institucijami, kot tudi z okoli leta 1950 na novo definiranimi odgovornostmi umetnostne zgodovine. V tem kontekstu se loteva vprašanja, v kolikšni meri je mogoče poljsko raziskovanje baroka v tem času imenovati "marksistično".

Ključne besede: poljska umetnostna zgodovina, marksizem-leninizem, zgodovina umetnostne zgodovine, baročna umetnost in arhitektura, 1945–1980

Lilijana Žnidaršič Golec

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek na podlagi gradiva duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu (še zlasti seznama članov), objavljene v Zgodovinskem zborniku, Prilogi časopisa Laibacher Diocesblatt v letih 1892–1895, in drugih primarnih virov ali nanje oprtih študij odkriva povezave bratovščinskih članov in podpornikov z deli v Mengšu rojenega

the extensive wave of violent dispossessions of private artistic assets, the significant mobility of prominent and large art collections from the private to the public sphere in the late 1950s and early 1960s. The article is concerned with several pattern cases of trials, resulting in the confiscation of property, the enrichment of the leading public collections and exemplary punishment, and also cases of other 'soft' ways of dispossessing individuals through the so-called legally forced 'gift'/'donation' of art equivalent in value to an inheritance or property tax that had been levied.

Keywords: dispossessions, communist Czechoslovakia, art collecting, modern art, National Gallery in Prague, Vincenc Kramář, Václav Butta, Rudolf Barák, František Čerovský, Emil Filla

Agnieszka Zabłocka-Kos

Comments on Baroque Research in the Context of Art Historiography of the Socialist Poland

1.01 Original scientific article

The article analyses the periodization of Polish art-historical research from 1945 to the 1980s. It deals with its areas and objects, agents and institutions, as well as with the – around the year 1950 – newly defined responsibilities of art history. In this context, it tackles the problem, to what extent the Polish Baroque research during this time can be called 'Marxist'.

Keywords: Polish art history, Marxism-Leninism, art historiography, Baroque art and architecture, 1945–1980

Lilijana Žnidaršič Golec

The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes

1.01 Original scientific article

The paper, based on the material of the priestly confraternity of St Michael in Mengeš (especially on the list of its members), published in *Zgodovinski zbornik* [Historical Journal], supplement of *Laibacher Diocesblatt*, between 1892 and 1895, and on other primary sources or studies based on them, uncovers the

slikarja Franca Jelovška (1700–1764). Kot izhodišče je izpostavljeno dejstvo, da se je v času Jelovškove formacije, leta 1722, bratovščini (duhovno) pridružil njegov oče, mengeški organist in cerkovnik Andrej Jelovšek. Zbrani podatki razkrivajo imena ter sorodstvene in druge vezi tistih duhovniških članov in laičkih podpornikov bratovščine, ki so kot naročniki ali (so)priporočitelji vplivali na nastanek velikega dela Jelovškovih baročnih stvaritev, med katerimi se nekatere niso ohranile in jih poznamo le posredno. Ob tem je treba upoštevati, da je k naročilom nemalo pripomogel Jelovškov sloves, kar velja zlasti za čas od srede tridesetih let 18. stoletja.

Ključne besede: Bratovščina sv. Mihaela v Mengšu, Franc Jelovšek (1700–1764), Kranjska, Štajerska, duhovniki, umetnostno naročništvo, baročno slikarstvo, prozopografske študije

Tadeusz J. Żuchowski

Tehnični problemi in naključja kot botri uspeha. Ustanovitev in gradnja jezuitske cerkve v Poznaniu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Poznanjska jezuitska cerkev je bila zgrajena v več fazah med letoma 1651 in 1701 po načrtih arhitektov Tomassa Poncina, Bartłomieja Nataniela Wąsowskega in Giovannija Catenazzija. Gradnja se je močno zavlekla zaradi Poncinovih začetnih tehničnih napak (med letoma 1651 in 1653) in poskusov njegovih naslednikov, da bi jih odpravili. Zanimiva končna rešitev notranjščine cerkve je splet naključij. Mogočni stebri naj bi po prvotnem načrtu Wąsowskega podpirali obok s prečnimi loki, ki ga zaradi pomanjaja tehnološkega znanja nad tako široko ladjo niso uresničili; ladja je pokrita z lesenim stropom, ki posnema banjasti obok. Stebri, postavljeni za nerealizirani obok, so ostali in dali notranjščini edinstven karakter. Zamisel o stebrih je predstavljala izhodišče za nadaljno gradnjo, ki jo je med leta 1696 prevzel in do leta 1701 zaključil Catenazzi.

Ključne besede: barok, jezuiti na Poljskem, jezuitska arhitektura, Poznanj, Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Giovanni Catenazzi, Filippo Bonanni, Ferdinando Maldonato, tehnične napake v arhitekturi, baročna teatralizacija

connections between the members of the confraternity and its supporters with the works of the Mengeš born painter Franc Jelovšek (1700–1764). Moreover, it also emphasizes as a starting point the fact that at the time of Jelovšek's formation, in 1722 to be precise, his father, Andrej Jelovšek, organist and sexton of Mengeš (spiritually) joined the confraternity. The data gathered reveal the names as well as family and other ties of the priestly members and secular supporters of the fraternity, who influenced the creation of a large part of Jelovšek's Baroque creations, either as patrons or as (co) recommenders. Some of these creations have not been preserved and are known only indirectly.

Keywords: Confraternity of St Michael in Mengeš, Franc Jelovšek, Carniola, Styria, priests, art patronage, Baroque painting, prosopographical studies

Tadeusz J. Żuchowski

Technical Problems and Coincidence as Parents of Success. Foundation and Construction of the Jesuit Church in Poznań

1.01 Original scientific article

In several stages between 1651 and 1701, a Jesuit church was erected in Poznań. The construction was carried out by Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski and Giovanni Catenazzi. The long construction time was the result of technical mistake made by Poncino at the beginning (between 1651 and 1653) and subsequent attempts to overcome them by his successors. The inviting final interior solution was obtained by fortuity. The powerful columns, that determine the nature of the interior, are a remnant of a plan by Wąsowski, to cover the nave with a barrel vault. Lack of technical knowledge prevented the placing of transverse arches and as a result the initial concept was abandoned (1675–1687). Instead of the vault, its wooden imitation was laid. Lonely columns became the starting point for creating an original arrangement. This concept was taken over by Catenazzi during the implementation of the further part of the church (1696–1701).

Keywords: Baroque, Jesuits in Poland, Poznań, Jesuit architecture, Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Giovanni Catenazzi, Filippo Bonanni, Ferdinando Maldonato, technical mistake in architecture, baroque theatricalization

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Izr. prof. dr. Boris Golec
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
boris.golec@zrc-sazu.si

Dr. Simona Kostanjšek Brglez
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
simona.kostanjsek-brglez@zrc-sazu.si

Doc. dr. Tina Košak
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160
2000 Maribor
tina.kosak@zrc-sazu.si

Dr. Ana Lavrič
Gorenjska cesta 15
4202 Naklo
lavric@zrc-sazu.si

Doc. dr. Katarina Mohar
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160
2000 Maribor
katarina.mohar@zrc-sazu.si

Dr. Damjan Prelovšek
Zarnikova ulica 11
SI-1000 Ljubljana
damjan.prelovsek@zrc-sazu.si

Mag. Boštjan Roškar
Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož
Muzejski trg 1
SI-2250 Ptuj
bostjan.roskar@pmpo.si

Dr. Marcela Rusinko
Masarykova univerzita, Fakulta filozofická
Seminář dějin umění
Arna Nováka 1
60200 Brno
marcelarusinko@phil.muni.cz

Prof. Dr. Agnieszka Zabłocka-Kos
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Wrocławski
Ul. Szewska 36
PL 50 139 Wrocław
agnieszka.zablocka-kos@uwr.edu.pl

Doc. dr. Lilijana Žnidaršič Golec
Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Aškerčeva 2
SI 1000 Ljubljana
lilijana.znidarsic@gov.si

Prof. dr. Tadeusz J. Żuchowski
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Al. Niepodległości 4 (Collegium Novum)
PL 61874 Poznań
tlenek@amu.edu.pl

VIRI ILUSTRACIJ PHOTOGRAPHIC CREDITS

Boris Golec

1–2: Boris Golec.

3: I. D. Florijančič de Grienfeld, *Deželopisna karta vojvodine Kranjske*, Ljubljana 1744 (faksimile).

Simona Kostanjšek Brglez

1, 6–9, 11, 13–17, 20–21: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Simona Kostanjšek Brglez).

2, 4: Zapuščina Ivana Sojča.

3: Meta Bojec Stegenšek.

5, 10, 12, 18–19: Simona Kostanjšek Brglez.

Tina Košak

1–2, 4–13, 15–16: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

3, 14, 17: Tina Košak.

Ana Lavrič

1: © Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Grafični kabinet, fotodokumentacija.

2, 10–11, 29–31: Ana Lavrič.

3: A. Coreth, *Liebe ohne Mass. Geschichte der Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert*, Maria Roggendorf 1994.

4, 17, 18, 26: Blaž Resman.

5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

6–8: Marta Triler.

9: © Narodna galerija, Ljubljana, fototeka.

12, 16, 23–25, 28: © Semeniška knjižnica, Ljubljana (foto: Ana Lavrič).

13: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Franci Pečnik).

14: *Marienlexikon*, 3, St. Ottilien 1991.

15: Založba Družina, Ljubljana, fotoarhiv.

19–20: *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Hertzen Mariae*, Laybach 1719.

21: D. Hančič, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005.

22, 27: © Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična, fotodokumentacija.

Katarina Mohar

1: Katarina Mohar.

2–3: © Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Direktorat za kulturno dediščino, INDOK center, Ljubljana.

4: © Loški muzej, Škofja Loka (foto: Tihomir Pinter).

Damjan Prelovšek

1, 7–11, 14–15, 17–19, 21–22, 24–25, 27–28, 30, 33, 39–40, 43–44, 48–50: Damjan Prelovšek.
2–6, 12–13, 16, 20, 23, 26, 29, 31–32, 34–38, 41–42, 45–47: © Muzej in galerije mesta Ljubljana
(foto: Damjan Prelovšek).

Boštjan Roškar

1–2, 6–8, 11: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana
(foto: Simona Kostanjšek Brglez).
3: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).
4: © Zgodovinski arhiv Ptuj.
5, 9–10: Boštjan Roškar.

Marcela Rusinko

1, 6–7: © Archiv B&M Chochola, Praga (foto: Václav Chochola).
2, 11: © Archiv Národní galerie v Praze, Praga.
3: © Česká tisková kancelář (ČTK), Praga.
4: Severočeská galerie výtvarného umění, Litoměřice (foto: Jan Brodský).
5: L. Slavíček, „Sobě, umění, přátelům“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*,
Brno 2007.
8: © Česká tisková kancelář, ČTK, Praga (foto: Josef Nosek).
9: © Akademie věd České republiky, Ústav dějin umění, Praga.
10, 13: *Volné směry. Měsíčník umělecky*, 29, 1932.
12: *Sobě ke cti, umění ke slávě. Čtyři století uměleckého sběratelství v Českých zemích*, Brno 2019.
14: © Galerie výtvarného umění v Chebu, Cheb.
15: © Akademie věd České republiky, Ústav dějin umění, Praga (foto: Josef Sudek).

Lilijana Žnidaršič Golec

1, 4, 7–8: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Andrej Furlan)
2: arhiv avtorice.
3: V. Koršič Zorn, *Župnija sv. Petra v Ljubljani*, Ljubljana 2000.
5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Franci Pečnik).
6: Lilijana Žnidaršič.

Tadeusz J. Żuchowski

1–3, 5, 7, 9–11, 14–21: Tadeusz J. Żuchowski.
4: © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Zakład Kartografii i Geomatyki.
6: © Bibliothèque nationale de France, Pariz.
8: © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Instytut Historii Sztuki, fotodokumentacja.
12–13: © Archivum Romanum Societatis Iesu, Rim.

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega dovoljenja lastnika avtorskih pravic (copyright).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the copyright owner.

Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.